

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2
0
2
4

No 9

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Elektron nashr. 526 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 7-sentyabrda ruxsat etildi.

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi

Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi

Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati

Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri

Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari

Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati

Axmedov Sayfullo Normatovich, i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori

Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., Navoiy davlat pedagogika instituti rektori

Siddiqova Sadoqat G'afforovna, p.f.f.d., (PhD), Buxoro muhandislik-texnologiya instituti rektori

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU Hududiy ta'lim muassasalari va markazlar bo'yicha prorektor v.b.

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TDIUprofessor

Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori

Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori

Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d., TSUE professori

Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari

Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i

Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori

Musayeva Shoirazimovna, SamDu IS instituti professori

Cham Tat Huei, (PhD) USCI universiteti professori, Malayziya

Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d.,(PhD) "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d.,(PhD) TAQU katta o'qituvchisi

Djudi Smetana, p.f.n., Pittsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH

Krissi Lyuis, p.f.n., Pittsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH

Ali Konak (Али Кўнак), i.f.d., prof., Karabuk universiteti dosenti, Turkiya

Glazova Marina Viktorovna, i.f.n., "LUKOIL-Energoservis" Kompaniyasi iqtisodchisi, Moskva.

Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., (PhD) TDIU dotsenti

Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti

Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Oqil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Abdurakhmanov Kalandar Khodjaevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Rae Kwon Chung, honorary professor of TSUE, Nobel laureate, South Korea,

Osman Mesten, member of the Turkish Parliament, head of the Turkey-Uzbekistan Friendship Society

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, DSc, Prof., Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Buzrukkhanov Sarvarkhan Munavvarkhanovich, DSc, Deputy Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Durbek Kudratillayevich, DSc, Prof., Deputy of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Sayfullo Normatovich CSc, Prof., Rector of Academy of Labor and Social Relations

Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, DSc, Prof., TSUE Vice-Rector for Scientific Affairs and Innovation

Kalonov Mukhiddin Bakhritdinovich, DSc, Prof., Rector of the Navoi State Pedagogical Institute

Siddikova Sadokat Ghaforovna, PhD, Rector of the Bukhara Institute of Engineering and Technology

Khudoykulov Sadirdin Karimovich, DSc, Prof., acting Vice-rector for regional educational institutions and centers of TSUE

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, DSc, Prof., of TSUE

Samadov Askarjon Nishonovich, CSc, Prof., of TSUE

Slizovsky Dimitriy Yegorovich, DSc, Prof., of the People's Friendship University of Russia

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, DSc, Prof., Rector of International "Nordic" University

Akhmedov Ikrom Akramovich, DSc, Prof., of TSUE

Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja ugli, DSc, Prof., of TSUE

Utayev Uktam Choriyeich, Deputy Head of the DGPO of the Republic of Uzbekistan

Ochilov Farkhod, Head of the DCECGPO of the Republic of Uzbekistan

Eshtayev Alisher Abduganievich, DSc, Prof., of TSUE

Shoira Azimovna Musaeva, professor of SamDu IS Institute

Cham Tat Huei, PhD, professor at USCI University, Malaysia

Akhmedov Javokhir Jamolovich, PhD, deputy of executive director of the "El-yurt umidi" fund

Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, PhD, Senior Lecturer at Tashkent University of Architecture and Construction

Judy Smetana CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Chrissy Lewis CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Ali Konak DSc, Prof., Associate Professor of Karabuk University, Turkey

Glazova Marina Viktorovna, CSc, economist at LUKOIL-Energoservis Company, Moscow.

Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, associate professor of TSUE

Sevil Piriyea Karaman, PhD, doctoral student at Ankara University, Turkey

Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, independent researcher of TSUE

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor

Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori

Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori

Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti

Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti

Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti

G'afurov Doniyor Orifovich, p.f.f.d., (PhD)

Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti

Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti

Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Innovatsion siyosatni amalga oshirish yo'nalishlari.....	16
Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, Zaynutdinova Umida Djalolovna	
Tijorat banklari kredit portfelini boshqarishning bozor mexanizmlari va ularni joriy etishdagi muammolar	21
Yusupov Shoxzod Maxmatmurodovich	
Hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish davrlari ekonometrik modelini yaratish masalalari.....	24
Abdullayev Farxod Ozodovich	
Marketing yondashuvi asosida Sirdaryo viloyatining investitsion salohiyatini baholash usullari.....	35
Xolmurotova Diyoraxon Ibragimovna	
Bevosita soliqlar ma'muriyatchiligi.....	41
Idrisov Alisher Otajonovich	
Soliq nazorati va transfert narxni belgilashda soliq nazoratini tashkil etishning xorij tajribalari.....	46
Abdiev Jaxongir Ibragimovich	
Soliq siyosati va strategiyasining ilmiy-nazariy tahlili.....	53
Djumaniyazov Marks Quranbaevich	
Pestel tahlili – muvaffaqiyatli investitsiya qarorlarini qabul qilish asosi	60
Shaislamova Nargiza Kabilovna	
Tijorat banklari tomonidan biznes loyihalarni moliyaviy qo'llab-quvvatlashning o'ziga xos xususiyatlari.....	67
Asrorov Azizbek Isomiddin o'g'li	
The significance, problems and solutions of the green economy in the New Uzbekistan economy.....	74
Sattorova Mehriniso, Ibragimova Gulchehra Tohirovna	
O'zbekistonda kichik va o'rta biznesni soliqqa tortishning joriy qilinishi va rivojlanish tendensiyasi	79
Otamuradov Nuriddin Najmiddinovich	
Korporativ boshqaruvni innovation rivojlantirishda raqamli texnologiyalardan foydalanishning nazariy asoslari	87
Xalmuradov Elmurod Dilmuradovich	
Международный опыт стимулирования инновационной деятельности.....	93
Абдиуалиева Гулзада Азатовна	
How does foreign direct investment promote economic growth?	98
O'tkirova Bonu Azamat kizi	
Mintaqalarni barqaror rivojlantirishning konseptual asoslari va ular evolyutsiyasi.....	102
Umarov Abduvaxob Tursunovich	
Technological Innovations of Electronic Payment Systems.....	107
Mirkomil Boboyorov Murodullaevich	
Ta'lim xizmatlari sohasida davlat-xususiy sherikligining rivojlanishida xorij tajribasining o'rni va ahamiyati.....	115
Imomov Xolmurod Norqul o'g'li	
O'zbekiston iqtisodiyotiga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investisiya va xorijiy kreditlar jalb qilish samaradorligi tahlili	119
Maksudov Abdumalik Xodievich	
Davlat ehtiyojlari uchun tovarlar (ishlar, xizmatlar) xarid qilishni takomillashtirish	124
G'ofurov Temur Baxrom o'g'li	

Mamlakatimizda oziq-ovqat sanoatini rivojlanish holati va uning dolzarbligi	129
Turg'unov Muxriddin Mo'ydinjon o'g'li	
Turizmda innovatsiyalarni qo'llash imkoniyatlari.....	133
Po'latov Ma'murjon Murodjon o'g'li	
Davlat budjetining solikli daromadlari tahlili	139
Abduraimova Nigora Radjabovna	
Soliq yuki soliq tizimining qanchalik samarali ekanligini aniqlovchi muhim mezon	143
To'lakov Ulug'bek Toshmamatovich	
O'zbekiston sanoat korxonalarida xom ashyo resurslaridan samarali foydalanishning hozirgi holati, muammolari va mintaqaviy xususiyatlari (qashqadaryo viloyati misolida).....	151
Ochilov Akram Odilovich, Xazratov Sarvar Ibragimovich	
Состояние туристической инфраструктуры Ташкентской области.....	156
Гаппарова Майрамхон Зафар кизи	
Sanoatlashuvning ekologik ta'siri va "yashil" iqtisodiyotga o'tishning asoslari	161
Nosir Maxmudov, Lola Azimova	
Iqtisodiyotni raqamlashtirishda sinergetik ta'sirning nazariy asoslari	167
Maxmudova Zoxida Maqsudali qizi, Normurodov Xusan	
Davlat budjeti xarajatlaridansamarali foydalanishni takomillashtirish.....	173
Sherxon Tuychiyev	
Savdo korxonalarida ta'minot zanjirining asosiy bosqichlari va muammolari.....	177
Ergashev Jahongir Baxodirovich	
Kichik biznes subyektlarining innovatsion loyihalarni moliyalashtirish yo'llari	180
Ergashev Firuz Baxodirovich, Ishturdiev Hasan Abdigapparovich	
Budjet tashkilotlarida qurilish-ta'mirlash xarajatlari hisobining asoslari.....	184
Azizova Zilola Lochin qizi	
Xorijiy mamlakatlarda tadbirkorlik subyektlari tomonidan mahallilashtirish asosida mahsulot ishlab chiqarishning o'ziga xos jihatlari	191
Mirzabaev Xusniddin Muxamadjonovich	
Suv ekologiyasining asosiy yo'nalishi va uning fandagi o'rni.....	200
Musayeva Muqaddas Abdurashid qizi	
Анализ прибыли агропромышленности	204
Гафурова Азизахон Фатиховна	
Systematic analysis of briquette mass pressing equipment approach	209
Kobilov Khasan Khalilovich, Sharipova Nazira Rakhmatilloevna	
An Econometric Assessment of the Effects of Fintech on Economic Growth in Developed Countries	213
Anvarkhonov Abdulatifkhon Jamshidkhon ugli	
Raqamli iqtisodiyot rivojida korporativ boshqaruv faoliyatining roli	216
Muxitdinov Ulug'bek Diyarovich	
Значение промышленной сети в развитии деятельности предприятий малого бизнеса.....	221
Кодиров Жавлонбек Нематуллаевич	
Tadbirkorlik kambag'allikni qisqartirishning asosiy yo'nalishi.....	225
Xolmirzayev Abdulxamid Xapizovich	
Kichik biznes subyektlarida mahsulot ishlab chiqarishda innovatsiyani joriy etish masalalari.....	230
Mirzayev Kobil Nosirjonovich	
Investisiya faoliyatini moliyalashtirish manbalarini rivojlantirish mexanizmlari.....	236
Ismailov Dilshod Anvarjonovich	

Innovasion iqtisodiyotni shakllantirish sharoitida sifat menejmentini joriy etishning nazariy-uslubiy masalalari.....	242
Zarina Ashurova	
Social media marketing strategies for small businesses.....	247
Mannonov Shahzod Istam ugli	
Xalqaro shartnomalar qoidalarini qo'llashning xalqaro va milliy uslubiy tamoyillarining o'zaro ta'siri.....	250
Rajapov Shuxrat Zaripbaevich	
Neft-gaz, yoqilg'i energetika sanoati sohasidagi yirik soliq to'lovchilarda soliq nazoratini samarali tashkil etish va takomillashtirish masalalari	258
Abdullaev Shuxrat Sultanbaevich	
Суть и значимость инновационных технологий в региональном управлении	266
Муминов Фазлиддин Хусниддин угли	
SWOT-анализ использования социальных сетей в туристической индустрии узбекистана	279
Касимова Зилола Гуламиддиновна	
Germaniya tajribasidan foydalanish orqali o'zbekistonda turizm sohasidagi kadrlar salohiyatini rivojlantirish masalalari	287
Xamidova Mo'tabarxon Abdumalik qizi, Ochilov Akram Odilovich	
Blockchain texnologiyasining bank operatsiyalari xavfsizligini ta'minlashdagi o'rni.....	291
Mirpulatova Luiza Mansurovna	
Tijorat banklarini reytingini aniqlashda bankometr modelidan foydalanish yo'llari.....	294
Karabaev Nodir Abduhamidovich	
Значение business city как инфраструктурного объекта	303
Солиева Умида Алишер кизи	
The potential for the development of wage labor as a factor	308
Usmanov Ilkhom Achilovich	
Ways to improve the organizational and economic mechanism of business tourism in Uzbekistan.....	312
Musayeva Shoirazimovna, Usmanova Dilfuza Ilkhomovna	
Kichik biznes subyektlarining faoliyatini baholashning metodologik asoslari	318
Mavrolov Ravshan Ne'matjonovich	
Kichik korxonalarini rivojlantirishda xorij tajribalaridan foydalanish.....	324
Ergasheva Nigora Abdigapparovna	
Mamlakatimizda intensiv baliqchilikni rivojlantirishning dolzarb masalalari	328
Mamatqulov Nurbek O'razali o'g'li	
Уменьшение выбросов парниковых газов и переход к возобновляемым источникам энергии	331
Р.Т. Шомуродов, И.И. Бахадиров, Р.Т. Умаров, И.Ш. Жамолиддинова	
Ipoteka bozorida investision muhitni yaxshilash yo'llari.....	341
Abdullaev Muhammadsodiq Isroil o'g'li	
Muammoli kreditlar: yechimlari va istiqbollari.....	346
Kalandarov Abdulla Baxtiyorovich	
Ishlab chiqarish korxonalarida risklarni boshqarish va ta'sirini baholash uslubiyati.....	351
Muxitdinov Shuhrat Ziyavitdinovich	
Zamonaviy sharoitda PR (jamoatchilik bilan aloqalar)ning mazmuni va ahamiyati.....	356
Ergasheva Fotimaxon Ibragimovna	
O'zbekiston moliya tizimida mahalliy moliyaning o'ziga xos xususiyatlari	361
Xikmatillayeva Dildora Shavkat qizi	

Rahbar kasbiy motivatsiyasini rivojlantirish ko'nikmalarini takomillashtirish	366
Shadiyev Sherzod Fayzullayevich	
Improvement of marketing communication strategies in chemical industry enterprises	375
Muminova Dildora Dilshadovna	
Mikromoliya tashkilotlarida islom moliyaviy instrumentlarini joriy etishni takomillashtirish	380
Axmedova O'g'ilshod Musurmonqul qizi	
Tijorat banklarida aktivlar sifatini tasniflashning nazariy jihatlarini	384
Qodirova Nafisa Ilhomovna	
Importance-performance analysis as a useful tool for marketing audit processes of HEIs in Uzbekistan	388
Nurillo Umarxonov	
Тенденции энергетики будущего: шаги в новую фазу	396
Абдураимова Нигора Раджабовна	
Chet mamlakatlar pensiya tizimining o'ziga xos xususiyatlari	405
Tursunov Zohidxo'ja Orifovich	
Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida tijorat banklar faoliyatini statistik tadqiq etish xususiyatlari	412
Kutliyev Dilshod Orifovich	
O'zbekistonda suv tanqisligining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishgata'siri	419
Maxmudov Nosir Maxmudovich, Alimova Guzal Alisherovna	
O'zbekistonda yashil iqtisodiyotning kelajak istiqbollari	424
Egamberdiyev Humoyun	
To'qimachilik mahsulotlari ishlab chiqarish va eksport qilishning holati hamda rivojlanish istiqbollari (namangan viloyati misolida)	433
Jo'raboieva Shohida Kamoliddin qizi	
Kichik korxonalarni rivojlantirishdagi muammolari va ularning yechimlari	439
Xonto'rayev Obbosxon Kamolxon o'g'li, Ergasheva Nigora Abdigapparovna	
Davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirishda xorijiy mamlakatlar tajribasi	422
Xaydarova Charos Nizomiddin qizi	
Namangan viloyati kichik biznes subyektlari faoliyatida real investitsiyalarning samaradorligini ekonometrik baholash	448
E.S.Jurayev	
Hududlarni iqtisodiy rivojlanishida investitsiyalar ko'rsatkichi tahlili (Sirdaryo viloyati misolida)	454
Karimqulov Jasur Imomboyevich, Alimova Dilafruz Tohir qizi, Qurbonova Shahnoza Yuldashbayevna	
Fiskal avtomatik stabilizatorlarning iqtisodiyotga ta'siri	462
Madaminova Maftuna	
"Yoshlar daftari"ning yuritish tizimini takomillashtirish yo'nalishlari	467
Turaeva Laylo Toshpulotovna	
O'zbekistonda yashil iqtisodiyotga sarmoya kiritishning hozirgi holati va istiqbollari: barqaror rivojlanish sari	470
Malikov Nu'monjon Kamalovich	
Korxonalarda innovatsion funksiyalardan samarali foydalanish yo'llari	474
Samaroxonov Asqarxon Jamolxon o'g'li	
Davlat banklarining rivojlanish vektori – aholini tadbirkorlikka jalb qilish va mikroloyihalarni moliyalashtirish (biznesni rivojlantirish banki misolida)	479
Radjabov Abdullaziz Atoevich	
Moliyaviy qarorlar qabul qilishda korporativ axborotlarning muhimligi	483
Radjabova Dildora Atoevna	

Bank sohasida “Risklarni boshqarish” tushunchasining nazariy asoslari va uning xizmatlar samaradorligiga ta’siri	486
Saidov Jasurbek Latipbaevich	
O‘zbekistonda qo‘shilgan qiymat solig‘ining ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati	498
Babajanov Davronbek Jumamuratovich	
Foydali qazilmalarning nazorat ishlarini tashkil etgan xolda soliq bazasini kengaytirish yo‘llari	505
Abduraxmanov Karomat Erkinovich	
Ichki audit xizmatini tashkil etish va uning samaradorlikka ta’sirini baholash	511
Alimardonov Muxammadi Ibragimovich, Djalilova Malika Shuxratovna	
O‘zbekistonda moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (mhxs)ga o‘tish bosqichlari va uning tadrijiy rivojlanishi	516
Mirzaxidov Abdugafir Yuldashevich	
Korporativ ijtimoiy mas’uliyat va uning jamiyatga kirib kelishi	522
Raxmatov Ziyodullo Nosirovich, Odilov Ahmadjon Komiljon o‘g‘li	

KORPORATIV IJTIMOIIY MAS'ULIYAT VA UNING JAMIYATGA KIRIB KELISHI

Raxmatov Ziyodullo Nosirovich

Toshkent davlat transport universiteti
"Korporativ boshqaruv" kafedrası mudiri,
PhD (dotsent)

ORCID: 0000-0002-8819-1678

Odilov Ahmadjon Komiljon o'g'li

Toshkent davlat transport universiteti
magistratura bo'limi talabasi

ORCID: 0000-0002-7434-8347

Annotatsiya: Ushbu maqolada korporativ ijtimoiy mas'uliyat tushunchasi, uning tarixi, xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan berilgan fikrlar, tadqiqotlar va ta'riflar berilgan. Shu bilan birgalikda, hozirda KIMning mahalliy olimlar tomonidan o'rganilish hamda qo'llanilish darajasi ham yoritib o'tilgan.

Kalit so'zlar: korporativ ijtimoiy mas'uliyat, ijtimoiy mas'uliyat, biznes, korporativ boshqaruv, KIM.

Abstract: This article presents the concept of corporate social responsibility, history, opinions, research, and assessments of foreign scientists. Finally, local scientists and companies' research and taking of CSR is noted.

Key words: corporate social responsibility, social responsibility, business, corporate governance, CSR.

Аннотация: В данной статье представлено понятие корпоративной социальной ответственности, ее история, мнения, исследования и оценки зарубежных и отечественных ученых. При этом отмечен уровень изучения и использования КСО отечественными учеными и компаниями.

Ключевые слова: корпоративная социальная ответственность, социальная ответственность, бизнес, корпоративное управление, КСО.

KIRISH

Dunyo kundan kunga o'zgarib bormoqda. Barcha narsa atrof-muhit, jamiyat, boshqaruv prinsiplari, turmush tarzi, resurslar va boshqalar shular jumlasidandir. Bu, o'z navbatida, biznesning faoliyatiga katta ta'sir etmoqda. Ya'ni oldingidek biznesning rivojlanishini, mavqeyini, brendini faqatgina kuchli sotuv yoki xizmat ko'rsatish va uning natijasida olinadigan daromadi belgilab bermayapti. Jahonda biznesning darajasini turli ko'rsatkichlar belgilab bermoqda. Bulardan biri ya'ni ko'pgina unsurlarni soyabon shaklida umumiyashtiradigani korporativ ijtimoiy mas'uliyat (KIM) hisoblanadi[1].

KIM konsepsiyasining ildizlari chuqur tarixga borib taqalsada, uni ilmiy jihatdan o'rganish 1950-yillardan boshlangan desak mubolag'a bo'lmaydi. Lekin biz uni to'liqroq tushunish va anglash uchun ancha oldingi davrlardan boshlaymiz.

Milodiy VII – VIII asrlarda arab diyorlarida islom dinining kirib kelishi va uning rivojlanishi ijtimoiy mas'uliyatning rivojlanishiga sabab bo'lgan deya olamiz. Olimlarning o'rganishlariga ko'ra, Islom dinida bu bo'yicha kerakli oyat va hadislar mavjud. Qur'onning quyidagi joylarida (47:38; 9:99; 64:16; 2:261; 2:271; 17:100;

64:17-18; 59:7 va 34:39) ijtimoiy mas'uliyat to'g'risida aytib o'tilgan [2]. Shu asosda qadimgi islom davlatlarida ijtimoiy mas'uliyat bo'yicha alohida ishlar amalga oshirilgan. Xalifalar tomonidan ta'lim muassasalari qurilib, ulardagi ustozlar moliyalashtirilib turilgan va shuning asosida jahon sahnasida o'z davrining eng birinchi universitetlari paydo bo'lgan. Al-azhar universiteti [3], Nizomiya madrasasi [4], Baytul hikma akademiyasi [5], Xorazm ma'mun akademiyasi shular jumlasidandir. Hozirgi kunda rivojlangan Yevropa va AQSH singari mintaqalarga qaraydigan bo'lsak, ijtimoiy mas'uliyat masalalariga e'tibor, asosan, sanoat inqilobidan so'ng boshlanganini guvohi bo'lamiz. Ya'ni 1800-yillarning oxirlarida fabrikalar ishchilarning ish unumdorligini oshirish uchun turli ijtimoiy siyosatlarini qo'llab ko'rishgan, bu esa jamiyatga nisbatan birinchi ijtimoiy mas'uliyat bo'lib xizmat qilgan. Menejment bo'yicha tarixchi Daniel A. Wrenning yozishicha, "Buyuk Britaniya va AQSHdagi fabrikalarda ish muhiti juda ham ko'plab ijtimoiy muammolarning, jumladan, mehnat tartibsizliklari, qashshoqlik, xarobaliklar, ayollar va bolalar mehnatining asosi (manbasi) hisoblangan". Wren o'sha davrdagi sanoatni yaxshilashni (farovonlik) gumanitar (humanitarianism), xayriya va ishbilarmonlikning notekis aralashmasi deb ta'riflaydi. Buning yorqin namoyondasi sifatida John H. Pattersonni keltiradi. Uning sanoatdagi ijtimoiy muhitni yaxshilashdagi sxemasini, ya'ni fabrikalarda shifoxonalar, hammomlar, oshxonalar, ishchilarning foyda taqsimotida ishtirok etishi, dam olish xonalari va boshqalarni keltiradi [6]. Ishchilarga g'amxo'rlik qilish barobarida XIX asrning oxirlarida xayriya (philanthropy) ham keng qo'llanila boshlandi. Keyingi o'rinlarda qaraydigan bo'lsak, Endryu Karnegi (1835–1919) AQSH va boshqa mamlakatlarda 2500 dan ziyod kutubxonalarni moliyalashtirgan [7]. John D. Rockefeller (1839–1937) Rokfeller fondiga asos solib zamonaviy tibbiyot, oliy ta'lim va ilmiy tadqiqotlarga mablag' ajratgan. O'sha davrda 450 mln AQSH dollarini tibbiyotga ajratgan [8]. Ford fondi inson huquqlari va demokratiyani rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, yosh liderlarni AQShda ta'lim olishlariga imkon bergan. Shu bilan birgalikda, Yevropadagi tadqiqot muassasalariga moliyaviy ko'mak bergan [9]. Wren o'z tadqiqotlarida "XIX asrni yuridik nuqtayi nazardan korporativ xayriya (corporate philanthropy) deb yakunlasa bo'ladimi deb savol qo'yadi", lekin keyingi bir qancha misollar teskari natijani ko'rsatadi. Shunga qaramay Archi B. Kerrollni yozishi bo'yicha o'sha davrlardan yakka tartibdagi tadbirkorlar va yirik biznes egalari ko'p yillar davomida o'z mablag'laridan bugungi kunda ijtimoiy mas'uliyat deb tasniflanishi mumkin bo'lgan ijtimoiy maqsadlarni qo'llab-quvvatlash uchun mablag' ajratgan. Bir narsani unutmaslik kerakki, bu davrda O'zbekiston hududlarida ham jadidchilik keng tarqala boshlagan bo'lib, ular, o'z navbatida, har xil hayriya jamg'armalarini tashkil eta boshlashadi. Toshkentda 1909-yilda "Ko'mak", 1913-yilda "Dorilu o'jizin", Buxoroda 1910-yilda "Tarbiyai atfol" xayriya jamiyatlari tashkil etiladi. Bulardan asosiy maqsad jadid maktablariga yordam berish va iqtidorli yoshlarni xorijga o'qishga yuborish bo'lgan [10]. Sofiya Myurxedning ta'kidlashicha, 1870-1930-yillarda filantropiya yoki korporativ xayriyalar KIMning rivojlanishiga katta ta'sir o'tkazgan [11]. Hozirgi kunlarda ham ham bu ishlar davom etib kelmoqda. "Lukoyl" OAJ o'zining bo'limlari joylashgan mintaqalardagi bolalar bog'chalari, ta'lim va tibbiyot muassasalarini turli tomondan qo'llab-quvvatlashadi. Pirovardida bunday ishlar, mintaqadagi xodimlarning oila a'zolariga sifatli ta'lim va tibbiyot xizmatlarini taqdim etadi, yosh sifatli kadrlarni kashf etib kompaniyaga qo'shadi, xodimlar sodiqligini oshiradi. Buyuk Britaniyadagi "Tesco" kompaniyasini ko'radigan bo'lsak, ular quyidagicha usulni yo'lga qo'yishgan: "Tesco" kompyuter va qurilmalarini sotib olgan har bir xaridorga kompaniya kupon (vaucher) beradi, xaridor u kuponni istalgan maktabga topshirishi mumkin va maktab to'plangan kuponlar evaziga kompaniyadan yangi kompyuter oladi. Mahalliy tadbirkorlar ham hozirgi kunda korporativ xayriyalar bo'yicha bir qancha ishlarni amalga oshirib kelishmoqda, ko'p hollarda KIM mutaxassislari tomonidan bu loyihalarga salbiy munosabat bildirilmoqda.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Ilmiy ishlar nuqtayi nazaridan qaraydigan bo'lsak, ijtimoiy mas'uliyat XX asrning 30-40-yillarida tilga olina boshlangan, ularning ichida Chester Barnardning "ijrochining funksiyalari" asari (1938), J.M. Klarkning "Biznesning ijtimoiy nazorati" asari (1939), Teodor Krepnsning "Biznesning ijtimoiy samaradorligini o'lchash" (1940), shuningdek, Xovard Bouenning "Tadbirkorning (biznesning) ijtimoiy mas'uliyati" (1953), Peter Drukerning "Amaliy menejment" (1954) asarlari eng birinchi asarlardan hisoblanadi. Bularning ichida X. Bouenning asari eng ahamiyatli adabiyotlardan sanalib, ijtimoiy mas'uliyat uchun doktrina sifatida qabul qilinib kelmoqda va hozirgi kungacha KIMning barcha ilmiy-amaliy savollariga javob topib kelmoqda. KIMning qay darajada kompaniyaga qabul qilib uni amaliyot bilan bog'langanligi bo'yicha Morell Healdning "Biznesning ijtimoiy mas'uliyati: kompaniya va jamiyat 1900-1960-yillar" kitobi (1970)da ko'rishimiz mumkin. Unda ijtimoiy mas'uliyat bo'yicha hech qanday yangi nazariy ma'lumotlar ketmagan bo'lsada, ushbu kitobning Bouen taklif qilgan nazariya bilan izchil bog'liqligi aniqlangan. 1950-yillardagi muhim ilmiy ishlarga Selekmenning "Menejmentning axloqiy boshqaruvi" (1959), M. Healdning "Menejmentning jamiyat oldidagi mas'uliyati: g'oyaning o'sishi" (1957) va Eelsning "Erkin jamiyatda korporativ xayriya" (1956) asarlarini kiritib o'tsa bo'ladi [6]. Hozirgi kungacha KIM bo'yicha turli adabiyotlar, kodekslar va xalqaro turdagi hujjatlar qabul qilib kelinmoqda.

Sovet davrida hamma narsa markaziy boshqaruv orqali bo'lgani bois bunday ilmiy yondashuvlar hamdo'stlik mamlakatlari hamda Respublikamizda XX asrning so'nggilarida amalga oshirila boshlandi. Bizda mahalliy olimlardan G'ulomov S.S., Qosimov G'.M. va boshqalar tomonidan yozilgan "korporativ boshqaruv" (2013) darsligida axloqiy me'yorlar ishlatilgan, chunki hali korporativ boshqaruv tushunchasi haqida fikrlar mavjud emas edi. D. Suyunov va boshqalar tomonidan yozilgan "Korporativ boshqaruv" (2021) darsligida KIMga alohida bob ajratilgan bo'lib, asosan, unda davlat xususiy sherikchilik bilan bog'liq holda o'rganadi [12]. M. Sharipova o'zining tadqiqotlarida KIMning rivojlanayotgan mamlakatlar uchun ahamiyati va o'rni, qo'llanilish doirasi, KIM bo'yicha chiqqan xalqaro huquqiy normalar, bu bo'yicha O'zbekistonda amalga oshirilishi lozim bo'lgan ishlar, xalqaro investitsiyalarning oshishiga bo'lgan qarashlar va tavsiyalar berib o'tgan [13; 14].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqotda nazariy fundamental, induksiya, diduksiya hamda taqqoslash usullari qo'llanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

1950-yillarda KIM haqida bahs yuritgan olimlar sanoqli bo'lgan bo'lsa, 1960-yillarga kelib ularning soni ortib bordi. Ayniqsa, KIM ta'rifini ochib berishga ko'pchilik harakat qildi. Bu o'n yillikni eng yaxshilaridan biri Keyt Devis bo'lib, u quyidagicha ta'rif bergan: "Ijtimoiy mas'uliyat tadbirkorlarning (kompaniyani) iqtisodiy va texnik (maqsad) chegaralaridan tashqarida qabul qilgan qarorlaridir va bir qancha to'g'ri qabul qilingan ijtimoiy mas'uliyatga doir qarorlar uzoq muddatlarda yaxshi iqtisodiy foyda keltiradi" [16].

X. Bouenning ta'rificha, "ijtimoiy mas'uliyat biznesning barcha ijtimoiy muammolariga yechim bera olmaydi, lekin u bir haqiqatni o'z ichiga oladi, ya'ni u biznesni kelajakka yo'naltiradi" [6]. KIMni rivojlanishi bilan birgalikda unga teskari bo'lgan qarashlar ham mavjud. Bulardan eng taniqlilaridan biri Milton Fridman bo'lib, u quyidagicha ta'rif bergan: "Biznes uchun yagona mas'uliyat – bu daromad olib kelish". Bu shuni anglatadiki, har qanday boshqaruv uslubi, kompaniyaga faqat foyda (daromad) olib kelishi shart.

Bunday ta'riflar o'z davrida KIMning rivojlanish bosqichlaridan kelib chiqqan desak mubolag'a bo'lmaydi:

Patrick Murphy KIMni to'rt bosqichdan iborat deb ta'rif bergan,[15].

Bosqichlar	Davrlar nomi	Yillar
Birinchi bosqich	Xayriya (filantropiya) davri - kompaniyalar hamma narsadan ko'ra xayriya qilgan davr	1950-yillargacha
Ikkinchi bosqich	Xabardorlik (ogohlik) davri — biznesning umumiy mas'uliyati va uning jamiyatdagi ishtiroki ko'proq e'tirof etilgan davr	1953-1967-yillar
Uchinchi bosqich	Muammolarni o'rganish davri - Kompaniyalar aniq muammolarga e'tibor qaratishni boshlagan davr. Shaharlarning qulashi, irqiy kamsitilishlar, atrof-muhit ifloslanishi va boshq.	1968-1973-yillar
To'rtinchi bosqich	Mas'uliyat (Javobgarlik davri) - KIM muammolarini yechishda boshqaruv va tashkiliy harakatlar. Bunda boshqaruv kengashining tarkibining o'zgarishi, korporativ madaniyatni o'rganish va ijtimoiy mas'uliyat to'g'risida ma'lumotlar e'lon qilish	1974 -1978 (hozirgacha)

Yuqorida ko'rganimizdek, Patrick Murphy so'nggi bosqich sifatida "Mas'uliyat" davrini berib o'tgan. Lekin R. Akerman, R. Bauer va boshqa olimlar tomonidan 1970-yillarda "korporativ ijtimoiy sezgirlik" davrini, S. Vartik, F. Koxran va D. Wud singari olimlar esa "korporativ ijtimoiy faoliyat (faollik)" davrlari ekani haqida izohlashadi. 80-yillarga kelib, aniqroq aytganda, 1987-yil "Brutland hisoboti"da birinchi marta "barqaror rivojlanish" konsepsiyasi jamiyatga taklif etildi va bu o'z o'rnida yangi davrni boshlab berdi [1]. 2015-yilda BMTda "17 ta barqaror rivojlanish maqsadlari"ning 2030-yilgacha bo'lgan rejasi ishlab chiqildi. Hozirgi kunga kelib yirik korporatsiyalar tomonidan taqdim etilayotgan KIMga doir har yillik "nomoliyaviy" hisobotlari o'z ichida ushbu maqsadlar bo'yicha amalga oshirilgan ishlarni yoritib o'tmoqda.

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash mumkinki, ushbu maqolada, asosan, KIMning rivojlanish tarixi, turli ko'rinishlari, xorijiy va mahalliy olimlarning fikr va mulohazalari, soha mutaxassislari tomonidan nechog'lik o'rganishlar

olib borilayotganligi ta'kidlangan. Ko'rishimiz mumkinki, KIMni ilmiy jihatdan o'rganish va amalga oshirilgan ishlar jahon va mahalliy olimlar o'rtasida 60-70 yil farq bilan, ya'ni 2020–2021-yillardan ommalashib kelmoqda. Bu esa KIM bo'yicha amalga oshirilishi lozim ishlar hali juda ham ko'p deganidir. Mahalliy olimlar tomonidan KIMning investitsiyalar, mehnat resurslari (ishchi kuchi), atrof-muhit bilan bog'liqligini chuqurroq o'rganishini vaqti keldi deb hisoblash mumkin. Chunki hozirda respublikadagi korporativ boshqaruv qo'llanilgan kompaniyalar soni tobora ko'paymoqda, bu esa ularda korporativ boshqaruv nazariyasining so'nggi bosqichi "Korporativ ijtimoiy mas'uliyat nazariyasi"ni taqozo etadi, bu ishni o'z vaqtida amalga oshirmasligi kirib kelayotgan va kelajakda kirishi kutilayotgan investorlarni boshqa mintaqalarga, mamlakatimizdagi yetuk mutaxassislarni esa KIM yaxshi rivojlangan chet el korporatsiyalariga o'tib ketishiga sabab bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Завьялова Е.Б. Корпоративная социальная ответственность: эволюция подходов и идей / Е.Б.Завьялова // Финансовый бизнес. – 2018. – №2 (193). – С. 26-31.
2. <https://repo.uum.edu.my/id/eprint/17561/1/120-ICAS2015%20120-127.pdf>
3. Britannica T. Editors of Encyclopaedia (2024, March 25). Al-Azhar University. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/al-Azhar-University>
4. Ed(s). "al- Nizāmiyya , al- Madrasa." Encyclopaedia of Islam, Second Edition. Edited by: P. Bearman , Th. Bianquis , C.E. Bosworth , E. van Donzel and W.P. Heinrichs. Brill, 2010, retrieved 20(03/2010)
5. Bayt al-Hikmah. In Esposito, J. (Ed.), The Oxford Dictionary of Islam. : Oxford University Press. Retrieved 20 Apr. 2024, from <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780195125580.001.0001/acref-9780195125580-e-323>.
6. Carroll Archie. (2008). A History of Corporate Social Responsibility: Concepts and Practices. 10.1093/oxfordhb/9780199211593.003.0002. 21b
7. https://en.wikipedia.org/wiki/Carnegie_library
8. Johnson Peter J., Harr John Ensor (1988). The Rockefeller Century: Three Generations of America's Greatest Family. New York: Charles Scribner's Sons. ISBN 978-0-684-18936-9.
9. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-1-4613-2919-0>
10. Murtazayeva R. O'zbekiston tarixi. Toshkent-2005. 225 b.
11. Muirhead S.A. & Conference Board. (1999). Corporate contributions: the view from 50 years. The Conference Board.
12. Korporativ boshqaruv. Darslik (2021) D.Suyunov, S.Elmirzayev
13. М. Шарипова. Корпоратив ижтимоий масъулият: ихтиёримиз ёки мажбурий? 2019 йил <https://www.uzanalytics.com/siyosat/3874/>
14. M. Sharipova. Korporativ ijtimoiy mas'uliyat to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalar sonining ko'payishi garovimi? 2020 <https://review.uz/uz/post/korporativ-ijtimoiy-masuliyat-togridan-togri-xorijiy-investiciyalar-sonining-kopayishi-garovimi>
15. University of Michigan Business Review 1978-11: Vol 30 Iss 6.
16. Davis K. (1960). Can Business Afford to Ignore Social Responsibilities? California Management Review, 2(3), 70-76. <https://doi.org/10.2307/41166246>.
17. Corporate Social Responsibility: A Historical Perspective', in Marc J. Epstein and Kirk O. Hanson (eds.), The Accountable Corporation, vol. 3. Westport, Conn.: Praeger Publishers, 3–30.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Shahzod Avilqulov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 9

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

